

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ТЕМПО-РИТМІЧНИХ ВИКОНАВСЬКИХ
УМІНЬ УЧНІВ-АКОРДЕОНІСТІВ ЗАКЛАДІВ ПОЧАТКОВОЇ
МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ»**

Виконав:

магістрант II курсу, групи MMms-M21
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Дутчак Андрій Володимирович

Керівник: Карташова Ж.Ю.,

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: Лабунець В.М.,

доктор педагогічних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МЕТРО-РИТМІЧНОГО ЧУТТЯ В ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОГО НАВЧАННЯ	7
1.1. Характеристика системи утворюючих понять проблеми дослідження.....	7
1.2. Зміст поняття метро-ритмічного чуття в музично-педагогічній науці та практиці	27
1.3. Педагогічні умови та методи формування темпо-ритмічних виконавських умінь в процесі навчання гри на акордеоні.....	43
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ТЕМПО-РИТМІЧНИХ ВИКОНАВСЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ-АКОРДЕОНІСТІВ ШКОЛИ МИСТЕЦТВ.....	54
2.1. Дослідження рівня сформованості темпо-ритмічних виконавських умінь учнів-акордеоністів	54
2.2. Перевірка ефективності методики формування темпо-ритмічних виконавських умінь учнів-акордеоністів та аналіз результатів дослідження.....	62
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	82

ВСТУП

Сучасні реалії розвитку українського суспільства вимагають пильної уваги до питань духовного розвитку підростаючого покоління. Серед духовних цінностей – інтелектуальних, моральних та естетичних – особливого значення набувають у наш буремний час естетичні цінності і мистецтво, які, займаючи важливе місце у структурі духовних цінностей, сприяють формуванню художньо-естетичної культури особистості, розширюють горизонти світосприйняття та світобачення, створюють образи естетичної та художньої картини світу.

У мистецтві категорія часу має свої характеристики, пов'язані зі створенням, розумінням та інтерпретацією образів різних епох і стилів. Для учнів-інструменталістів почуття метро-ритму уможливорює цілісну інтерпретацію музичного твору, яка здійснюється у певному темповому діапазоні, котрий відповідає культурно-стильовим параметрам епохи та жанрам мистецтва. Метро-ритмічна властивість музики вимагає від виконавця тонкого метро-ритмічного чуття, темпової гнучкості і стійкості виконання водночас. Отже, одним із головних аспектів виконавського процесу стають уміння дотримуватись художніх темпо-ритмічних характеристик твору. Зазначені уміння ґрунтуються на почутті метро-ритму, темпу, музичного часу, агогіки, усього того, що відображає часові параметри та характеристики музичного твору, його образу.

Почуття метро-ритму вважається однією з головних музичних здібностей (Б. Теплов, Є. Назайкінський, В. Брайнін). Дана якість як предмет наукових досліджень привертає увагу мистецтвознавців: у контексті теорії музики (Л. Мазель, В. Холопова, Ю. Холопов, В. Цуккерман), організації музичної тканини, зокрема в парадигмі музичної семіотики (Т. Макіна, Г. Ріман, М. Ройтерштейн, С. Шип), теорії та історії музичного тезаурусу, понять, термінів (О. Сокол, Н. Корихалова), у контексті історико-стильових та етно ментальних аспектів (Г. Вірановський, Н. Корихалова, Е. Ручьєвська), виконавських особливостей музичної інтонації (Б. Асафєв), у музично-світоглядному контексті та відображенні образу світу (В. Медушевський, Б. Яворський).

Психологічні основи розвитку почуття ритму відображені в працях М. Гарбузова, Б. Теплової, А. Готсдінера, Г. Сішора та ін. Часова організація музики в контексті музично-педагогічного процесу представлена в працях А. Малінковської, Л. Побережної, О. Пчелінцевої, Т. Рибкіної та ін. Значущими є також дослідження, присвячені осмисленню темпо-ритму в контексті інтерпретації творів, їх образності, художньої ментальності (М. Аркадьєв, В. Бобровський, О. Лосєв, Ю. Цагареллі).

Для музичної педагогіки, особливо для теорії і практики навчання гри на акордеоні, важливими стають узагальнення методичних рекомендацій і виконавського досвіду педагогів-музикантів минулого (С. Майкапар, О. Ніколаєв, Г. Нейгауз, С. Савшинський, С. Фейнберг та ін.), а також сучасних вчених, що досліджують різні аспекти виконавської підготовки, у тому числі в роботі з дітьми (Н. Гуральник, Л. Гусейнова, Н. Згурська, А. Козир, Н. Мозгальова, А. Михалюк, Г. Падалка, Л. Паньків, О. Соколова, В. Федоришин, В. Шульгіна, О. Щербініна, О. Щолокова, Д. Юник та ін.).

Аналіз літератури з проблеми дослідження показав недостатню розробленість методичного забезпечення процесу формування ритмічних здібностей учнів-акордеоністів, їхньої здатності якісно виконувати різноманітні агогічні версії та кліше музичних творів на творчому рівні. До цього ж, актуальною залишається проблема педагогічного осмислення виконавцем і педагогом феномена музичного часу в його координації з художньою інтерпретацією образу. Зокрема, не стали предметом спеціальних досліджень у галузі музичної педагогіки темпо-ритмічні виконавські вміння.

Наявність існуючих суперечностей та відсутність у науково-методичній літературі ефективної методики формування темпо-ритмічних виконавських умінь в учнів-акордеоністів зумовило вибір теми дослідження: **«Формування темпо-ритмічних виконавських умінь учнів-акордеоністів закладів початкової мистецької освіти»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність методики формування темпо-ритмічних виконавських умінь учнів в процесі навчання гри на акордеоні.

Об'єкт дослідження – процес навчання учнів-акордеоністів закладів початкової мистецької освіти.

Предмет дослідження – методика формування темпо-ритмічних виконавських умінь учнів школи мистецтв в процесі навчання гри на акордеоні.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність часово-просторового континууму художньої творчості в проекції на педагогіку мистецтва та інструментальне виконавство.
2. Визначити зміст і структуру темпо-ритмічних виконавських умінь учнів-акордеоністів.
3. Обґрунтувати принципи, педагогічні умови та методи формування темпо-ритмічних виконавських умінь учнів школи мистецтв в процесі навчання гри на акордеоні.
4. Розробити критерії та показники оцінювання темпо-ритмічних виконавських умінь та визначити рівні їх сформованості в учнів школи мистецтв.
5. Експериментально перевірити ефективність методики формування темпо-ритмічних виконавських умінь учнів школи мистецтв в процесі навчання гри на акордеоні.

Методи дослідження: теоретичні: категоріальний аналіз для уточнення ключових понять дослідження; аналіз психолого-педагогічної, музикознавчої, музично-педагогічної, методичної літератури з метою визначення різних аспектів метро-ритмічних і темпових характеристик музики, а також музично-виконавського процесу, зокрема під час навчання гри на акордеоні учнів школи мистецтв; емпіричні: узагальнення педагогічного та методичного досвіду щодо вирішення темпо-ритмічних завдань у відповідності до інтерпретації художнього образу твору; педагогічне спостереження; експериментальні творчі завдання методичного характеру для самостійної роботи учнів над музичними творами; констатувальний та формувальний експерименти для підтвердження ефективності пропонованої методики.

Теоретичну базу дослідження становлять філософсько-культурологічні, музикознавчі концепції і праці з проблем художнього та музичного часу і простору

(М. Аракадєв, Б. Асафєв, М. Бахтін, О. Лосєв, М. Каган, Н. Корихалова, Лю Юнпін, Л. Мазель, Б. Мейлах, Г. Ріман, О. Сокол, Н. Fiske, В. Холопова, Ю. Холопов, Чжан Вэй, С. Шип, Б. Яворський, М. Hauptmann та ін.); психологічні та фізіологічні аспекти розвитку музичних здібностей, зокрема почуття темпо-ритму (М. Гарбузов, Г. Гельмгольц, Є. Gordon, А. Danahy, С. Корлякова, С. Науменко, С. Шноль та ін.).

Практичне значення одержаних результатів дослідження обраної проблеми визначається впровадженням запропонованих методичних рекомендацій щодо удосконалення виконавської майстерності учнів-акордеоністів в освітній процес закладів початкової мистецької освіти.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри музичного мистецтва та звітних науково-практичних конференціях студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

У дослідженні розглянуто та уточнено феноменологію музичного часу та спорідненого з ним музичного простору, що є властивостями багатьох видів мистецтва, зокрема й музики та обґрунтовано їх застосування у процесі навчання гри на акордеоні учнів школи мистецтв. Проведене дослідження дозволило сформулювати наступні висновки.

1. Художня творчість та її продукти, твори мистецтва, спираються на часово-просторовий континуум – певне пролонговане середовище творчого процесу, що охоплює різноманітні часові параметри мистецтва, котрі впливають на форму твору, його композицію, інші просторові характеристики зв'язані з художнім часом, зокрема художньо-образний та інтерпретаційно-виконавський контексти. Реалізується під час створення, сприйняття та виконавства творів мистецтва, зокрема музичних. У музиці часово-просторовий континуум має свій історичний розвиток, що зумовлює розмаїття темпо-ритмічних властивостей музики відповідно до стилів, жанрів, навіть до етно-ментальних особливостей. Даний континуум розглядається в онтологічному, художньо-гносеологічному та психологічному аспектах.
2. Уточнено поняття музичного часу як мистецької категорії та ключового поняття музичної освіти, а саме: музичний час – особлива властивість музичного мистецтва, яка характеризується органічним поєднанням об'єктивно створеного композитором часового ландшафту музичного тексту відповідно до особистих авторських уявлень художнього образу та суб'єктивного відчуття цього розподілу в уявленнях інтерпретатора-виконавця, що супроводжується художньо-переконливим втіленням музичної інтонації та цілісної форми твору в темпо-ритмічні, агогічні та метричні параметри виконавського процесу.
3. У дослідженні відчуття музичного часу – це здібність учня тонко відчувати коливання музичної інтонації, її пульсацію, перебіг звучання та незвучання,

дотримуючись художньої вимоги стосовно темпу та метро-ритму музичного тексту твору.

4. Визначено сутність та структура темпо-ритмічних виконавських умінь учнів в процесі навчання гри на акордеоні. Це – складний комплекс індивідуальних виконавських ресурсів інтерпретатора (природних, творчих, компетентнісних, технологічних), котрі забезпечують темпові, ритмічні, метричні параметри виконання твору у відповідності з завданнями цілісної драматургії розкриття його художнього образу у межах стилю, жанру, композиторського методу.
5. Методика формування темпо-ритмічних умінь учнів в процесі навчання гри на акордеоні ґрунтується на антропологічному, акмеологічному, системному, комплексному, рефлексивному, художньо-ментальному, текстологічному, герменевтичному підходах; забезпечується трьома групами принципів: загально-наукові, науково-методичні та виконавські, що визначенні в процесі узагальнення методичного та виконавського досвіду музикантів-інструменталістів минулого та сучасності.
6. Експериментально перевірено ефективність методики, що запроваджувалася поетапно. Мета першого етапу – настановчо-компетентнісного – накопичення необхідного тезаурусу, умінь його цілеспрямованого застосування як фундаменту досягнення якісної інтерпретації творів під час фортепіанного навчання. Мета другого етапу – технологічно-рефлексивного – активізація розвитку почуття музичного часу, його образного та музично-просторового контексту на основі рефлексії почуття музичного часу. Мета третього етапу – творчо-виконавського – опрацювання та закріплення сформованих темпо-ритмічних виконавських умінь, виведення їх застосування з технологічного, художньо-виконавського на інтерпретаційний рівень.

Подальшою галуззю дослідження можуть стати методики формування темпо-ритмічних умінь в процесі навчання гри на різних музичних інструментах та в процесі опанування різними видами виконавської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія сучасного музичного виконавства України. CD: Народна музика (Колективи та виконавці, музичні твори, фотогалерея).
2. Асаф'єв Б. В. Музична форма як процес. Л: Музика, 1971. 376 с.
3. Асаф'єв Б. В. Видавництво т праці: в 5 т. М: АН СРСР, 1952–1957.
4. Бальчитис Є. О систем и методах навчання музики в середніх класах спільне навчання школи Литви. Музичне виховання в СРСР. Вип. 1. М: радянський композитор, 1978. С. 235–300.
5. Баренбойм Л. А. Музична педагогіка і виконавство. Л: Музика, 1974. 335 с.
6. Баренбойм Л. А. В музичному вихованні у Венгрії. Музичне виховання у Венгрії / ск. Л. А. Баренбойм. М: радянський композитор, 1983. С. 5–41.
7. Баренбойм Л. А. Шлях до музикування. Досліджування. Л: радянський композитор, 1979. 351 с.
8. Бекіна С. І., Ломова Т. П., Соковнина Е. Н. Музика і рух: (Вправи, ігри і сплески для дітей 5–6 р). Із опиту роботи муз. керівником дит. садів. М: Просвітлення, 1984. 288 с.
9. Білова Г. В. Нотна грамота. Методика музичного виховання школярів 1–4 кл. М-Л: Просвітлення. 1965. С. 118–179.
10. Білоус Т. А. Корекційна направленість музично-ритмічних занять в допоміжній школі: Дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / Інститут дефектології АПН України — К., 2000. — 173 л. — л. 155-173.
11. Бодіна Е. А. Творча природа музичного виконавства: автореф. дисс. ... канд. Творчо введення: М, 1975. 29 с.
12. Брилін Е. Б. Формування навичок композиторської творчості у студентів музично-педагогічних факультетів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. Київ, 2002. 282 с.
13. Брилін Б. А. Вокально-інструментальні ансамблі школярів. М: Просвітлення, 1990. 110 с.

14. Бичков О. В. Формування ансамблевої техніки музиканта-виконавця: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / С–Пб. державний університет культури і мистецтв. С-Пб, 2006. 191 с.
15. Варакута В. Н. Музикальна ритміка як елемент дидактичного мислення. Музичне мистецтво і культура. Одеса: Друк, 2003. Вип. 4, кн. 1. С. 227–232.
16. Варга Б., Димень Ю., Лопариц Є. Язык, музыка, математика / пер. с венгр. Данилова Ю. А. М: Мир, 1981. 248 с.
17. Вахромеев В. А. Питання методики викладання сольфеджіо в дитячій музичній школі. М: Музыка, 1966. 89 с.
18. Вахромеев В. А. Елементарна теорія музики. М: Державне музичне видавництво, 1956. 210 с.
19. Вейс П. Про методику ритмічного виховання в першій класі спільного навчання школи. Питання методики музичного виховання дітей. М: Музыка, 1975. С. 3–49.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
21. Ветлугіна Н. А. Музичне виховання в дитячій школі. М: Просвітлення, 1981. 239 с.
22. Ветлугіна Н. А. Музичний розвиток дитини. М: Просвітлення, 1968. 415 с.
23. Воеводін В. В. Педагогічні умови становлення творчого потенціалу майбутніх музикантів-виконавців в оркестровому класі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2007. 223 с.
24. Питання теорії музики: сб. ст. / ред.-ск. Ю. Н. Тюлин. М: Музыка, 1970. Вип. 2. 496 с.
25. Гарбузов Н. А. Зона природи темпу і ритму. М: АН СРСР, 1950. 50 с.
26. Гертович Р. Ю. Оркестр в дитячій музичній школі: питання і керівництво. Питання музичної педагогіки. Вип. 7. М: Музыка, 1986. С. 156–160.
27. Герцман Е. В. Античне музичне мислення. Л: Музыка, 1986. 224 с.
28. Гофман И. Фортепіанна гра. Відповіді на питання про фортепіанну гру. М: Державне музичне видавництво. 1961. 223 с.
29. Гуменюк А. І. Українські народні інструменти. Київ: Народна думка. 1967. 243 с.
30. Давидов М. А. Актуальні проблеми збереження, функціонування та розвитку

народно-музичного інструментарію в сучасній соціо-культурі. Традиційне музикування українців у європейському просторі: зб. матеріалів III Міжнародної наук.-практ. конф. Київ: ДАКККиМ, 2008. С. 24–27.

31. Добсаї Л. Метод Кодая і його музичні основи. Музичне виховання у Венгрії / ск. Л. А. Баренбойм. М: Сов. композитор, 1983. С. 41–64.

32. Жак-Далькрос Є. Ритм. М: Класика-XXI, 2006. 248 с.

33. Іванов П. Г. Оркестр народних українських інструментів. Київ: Музична Україна, 1981. 110 с.

34. Іванченко Г. В. Психологія сприйняття музики: Підходи, проблеми, перспективи. М: Смысл, 2001. 264 с.

35. Ільєна Г. А. Особливості розвитку музичного ритму у дітей. Питання психології / Ред. Б. М. Теплов, М. В. Соколов. – 1961. № 1. С. 119 – 132.

36. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа): підручник / упор. М. А. Давидов. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. 419 с.

37. Квитка К. В. Видавництво праць: в 2 т. Т. 2. М: радянський композитор, 1973. 423 с.

38. Келлер В. Шульверк Орфа і його міжнародне значення. Музичне виховання в сучасному світі: матеріали 9 конференції / ред. Колегія: Д. Б. Кабалевський и др.: Сов. композитор, 1973. С. 198–200.

39. Кириллова В. Про ритм гармонічних змін. Питання методики Викладання музично-теоретичних дисциплін. М: Музика, 1967. С. 166–181.

40. Коваль Л.Г. Взаємодія вчителя і учнів в процесі формування естетичних навичок музичного мистецтва: автор. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 / Київ. гос. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. Київ, 1991. 48 с.

41. Ковалев А. Г., Мясищев В. Н. Психічні особливості людини. Здібності: в 2-х т. Ленинград, 1960. Т. II. 568 с.

42. Коган Г. М. Збірка статтів. М: Сов. композитор, 1972. Вип. 2. 265 с.

43. Коган Г. М. Робота піаніста. М: Музгиз, 1963. 200 с.

44. Колесса Ф. М. Музикознавчі праці. Київ: Наукова думка, 1970. 558 с.

45. Кориханова Н. П. Інтерпретація музики: Теоретичні проблеми музичного виконавства. Л: Музика, 1976. 208 с.
46. Костюк А. Г. Сприйняття мелодії. Мелодичні параметри процесу сприймання музики. Київ: Наукова думка, 1986. 190 с.
47. Кравцов Т. С. Гармонія в системі інтонаційних зв'язків. Київ: Музична Україна, 1984. 160 с.
48. Курт Є. Основи лінійного контрапункту. М: Гос. муз. Вид-во, 1931. 304 с. 49. Кушнарєв Х. К проблеми аналізу музичного виконавства. «Сов. музика», 1934, № 6. С. 24 – 28.
50. Лебедев В. К. Використання народних інструментів у загальноосвітній школі: навч.-метод.-посібник. Вінниця: Нова книга, 2004. 109 с.
51. Левицький Б. Вчимося у К. К. Пігрова. Музика. 1976. № 5. С. 29–30.
52. Леонтьєв А. Н. О формування здібностей. Питання психології. 1960. № 1. С. 13 – 21.
53. Леонтьєва О. Т. Карл Орф. М: Музика, 1984. 334 с.
54. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / за заг. ред. акад. О. Г. Мороза. Київ: МАУП, 1994. 288 с.
55. Мазель Л. А. Про мелодії. М: Музгіз., 1952. 300 с.
56. Мазель Л. А., Цуккерман В. А. Аналіз музичних виробництв. Елементи музики і методика аналізу малих форм. М: Музика, 1967. 751 с.
57. Максимов С. Е. Сольфеджіо для вокалістів. М: Музика, 1984. 254 с.
58. Мамедова А. А. Актуальні проблеми художньої самодіяльності. М: Профі здат, 1977. 55 с.
59. Метнер Н. К. Повсякденна робота піаніста і композитора: Сторінки із записаних книг / склад. М. А. Гурвич, Л. Г. Лукомський; вступ. стаття, комент. П. І. Васильєва. 2-е вид. М: Музика, 1979. 71 с.
60. Мордкович Л. В. Дитячий музичний колектив: де які аспекти роботи (на приклад ансамбля скрипалів). Питання музичної педагогіки. М: Музика, 1986. Вип. 7. С. 136–152.

61. Музична енциклопедія: в 6 т. / гл. ред. Ю. В. Келдиш. М: Сов. Енциклопедія, 1973. Т. 4. 974 с.
62. Музичне виховання в ХХ столітті: Елементарне музичне виховання по системі Карла Орфа / заг. ред. Л. А. Баренбойма. М: Сов. композитор, 1978. 368 с.
63. Музичне виховання в Венгрії / скл. Л. А. Баренбойм. М: Сов. композитор, 1983. 488 с.
64. Музичне виховання в Венгрії / скл. Л. А. Баренбойм. М: Сов. композитор, 1983. 400 с.
65. Музичне виконання і сучасність: збірник статей / скл. М. А. Смирнов. Вип. 1. М: Музика, 1988. 319 с.
66. Н. А. Гарбузов – музикант, дослідник, педагог: збірник статей / скл. О. Сахалтуєва, О. Соколова; ред. Ю. Рагс. М: Музика, 1980. 303 с.
67. Назайкинський Е. В. Звуковий світ музики. М: Музика, 1988. 254 с.
68. Назайкинський Е. В. Про музичний темп. М, 1965. 95 с.
69. Назайкинський Е. В. Про психологію музичного сприйняття. М: Музика, 1972. 382 с.
70. Науменко С. И. Формування музикальності у молодших школярів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 Київський Державний педагогічний інститут ім. А. М. Горького. Київ,, 1980. 26 с.
71. Незовибатько О. Д. Ознайомлення з народними музичними інструментами і організація інструментальних ансамблів. Київ: Музична Україна, 1966. 79 с.
72. Нейгауз Г. Г. Про мистецтво фортепіанної гри. М: Музика, 1987. 239 с.
73. Новий філософський словник / скл. і гл. науч. ред. Грицанов А. А. М: Книжковий Дім, 1999. 1280 с.
74. Спільна і прикладна акміологія: уч. пос.Ч.1 / под ред. А.А. Деркача. М: Вид-во РАГС, 2001.279 с.
75. Олексик О. М. Методика викладання гри на народних інструментах. Київ: ДАКККіМ, 2004. 133 с.

76. Олексюк О. М. Формування духовного потенціалу студентської молоді в процесі професійної підготовки: дис.... д-ра пед. наук: 13.00.04, 13.00.01 / Київський. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 1997. 333 с.
77. Орлова Е. М., Б. В. Асафєв – шлях дослідника і публіциста. Л: Музика, 1964. 460 с.
78. Орлова Т. М. Роль музично-дидактичних ігор в розвиток дошкільнят: керівництво іграми дітей в дошкільних закладах (Із опиту роботи) / скл. Е. Н. Твердина, Л. С. Барсукова; под ред. М. А. Васильєвой. М: Просвіта, 1986. С. 79–84.
79. А. І. Веракіс, Ю. І. Завалєвський, К. М. Левківський. Основи психології: навч. посібник для студентів вищих навч. Закладів. Харків, Київ, 2005. 416 с.
80. Островський А. Л. Методика теорії музики і сольфеджіо. Л: Музика, 1970. 295 с.
81. Остроменський В. Д. Виховання музики як педагогічна проблема. Київ: Музична Україна, 1975. 199 с.
82. Оськина С. Е. Внутрішній музикальний слух. М: Музика, 1977. 70 с.
83. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
84. Панов А. А. Альтерація ритму або артикуляція? В. К. Принц о «довгих і коротких нотах». Музико ведення. 2006. № 5. С. 61–65.
85. Петрик О. М. Українські музичні традиції в контексті європейської музичної культури. Традиційне музикування українців у європейському просторі: матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. Київ: ДАКККіМ, 2008. С. 50–52.
86. Петрушин В. И. Музична психологія. М, 1997. 383 с.
87. Петрушин В. И. Музична психотерапія. М, 2000. 175 с.
88. Пігров К. К. Керування хором. Київ: Держ. вид. образотворчого м-тва і музичної л-ри, 1956. 180 с.
89. Побережна Г. І., Щериця Т. В. Загальна теорія музики: підручник. Київ: Вища школа, 2004. 303 с.
90. Погожева Т. В. Питання методики навчання гри на скрипці. М. : Музика, 1966. 150 с.

91. Преображенский Г. Н. Оркестровий клас як виховання музиканта-виконавця, педагога, диригента. Методика навчання гри на народних інструментах / упор. П. Говорушко. Л.: Музика, 1975. 500 с.
92. Проблеми музичного ритму: сб. статей / упор. В. Н. Холопова. М: Музика, 1978. 293 с.
93. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ: Академ видавництво, 2006. 424 с.
94. Психологія / ред. В. А. Крутецького. Київ: Вища школа, 1978. 282 с.
95. Пчелинцева Е. В. Ритм як фактор розвитку диригентської техніки: теоретико-методичних аспект: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / педагогічний університет ім. А. І. Герцена. С-Пб, 2008. 166 с.
96. Пясковский И. Б. Логіка музичного мислення. Київ: Музична Україна, 1987. 180 с.
97. Рагозіна В. В. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 1999. 199 с.
98. Риман Г. Катахиз фортепіанної гри. М, 1929. 101 с.
99. Римский-Корсаков Н. А. Обов'язкове і добровільне навчання музичному мистецтву. Музичні здібності і дар. Музичні статті і замітки (1869–1907) / под ред. Н. Н. Римської- Корсакової; вступить. стаття М. Ф. Гнесина. С-Пб: Тип. М. Стасюлевича, 1911. С. 49–74.
100. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.- метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.
101. Рубинштейн С. Л. Питання спільної психології. СПб: «Пітер», 2000 - 712 с.
102. Рубинштейн С. Л. Проблема здібностей і питання психологічної теорії. Питання психології. 1960. № 3. С 12-23.
103. Рюмин П. И. Самодіяльне і професійне. Масовість і майстерство. Проблеми і практика художньої самодіяльності. М: Сов. Р, 1968. С. 29–31.
104. Савчин М. В. Педагогічна психологія. Дрогобич, 1998. 200 с.
105. Саржинська Л. Чарівник хорового співу. Музика. 2001. С. 31–32.

106. Сверлюк Я. В. Теоретико-методичні основи професійної підготовки диригента оркестрового колективу у вищих мистецьких навчальних закладах: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2011. 400 с.
107. Свирська Н. Д. Опит роботи в класі ансамблю скрипалів. Питання музичної педагогіки. М: Музика, 1980. С. 137–154.
108. Сени Э. Читання і запис музики. Музичне виховання в Венгрії / скл. Л. А. Баренбойм. М: Сов. композитор, 1983. 400 с.
109. Сиротина Т. Б. Ритмічна азбука: навчально-метод. посібник для I–IV класів дитячої музичної школи. М: Музика, 2007. 96 с.
110. Система дитячого музичного виховання Карла Орфа / ред. Л. А. Баренбойм. Л: Музика, 1970. 160 с.
111. Слободяник Н. В., Сверлюк Я. В. Основи знань керівників дитячих музично-аматорських колективів: навч. посібник для студентів навчальних закладів культури і мистецтв та керівників художніх аматорських колективів. Рівне: РДГУ, 2003. 215 с.
112. Словник зарубіжних слів / под ред. А. Н. Чудинова. Вид. 3-е, виправ. и доп. С-Пб: Видавництво В. И. Губинского, 1910. 1004 с.
113. Словник зарубіжних слів / И. В. Лехін, С. М. Локшина, Ф. Н. Петров, Л. С. Шаумян. 7-е вид., перероб. М. , 1980. 624 с.
114. Словник психолога-практика / скл. С. Ю. Головин. 2-е вид., перероб. и доп. М.: АСТ, 2001. 976 с.
115. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. - Київ: Наук. думка, 1970 - 1980., Т. 10: Т-Ф/ ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. – 1979. – 658 с.
116. Сокальський П. П. Руська народна музика, російська і українська в її будові мелодичній і ритмічній і відомості її від основ сучасної гармонічної музики / пер. М. Холмичевського. Київ: Образотворче мистецтво і музична література УРСР, 1959. 399 с.
117. Соколовский Ю. Е. Колектив художньої самодіяльності. М: Сов. Р, 1976. 126 с.

118. Сохор А. Н. О специфіка самодіяльного мистецтва. Проблеми музичної самодіяльності. М-Л: Музика, 1965.
119. Станиславский К. С. Робота актора над собою. М, 1938. 151 с.
120. Степанов О. Ф. Оркестрування. Рівне, 1999. 132 с.
121. Сургайте В. Використання музичних інструментів на уроках. Музичне виховання в школі: сб. ст., скл. О. Апраксина. Вип. 7. М.: Музика, 1971. С. 3 – 16.
122. Сургайте В. На першій етапі розвитку відчуття ритму. Музичне виховання в школі: сб. ст. / скл. О. Апраксина. Вип. 6. М: Музика, 1970. С. 3–9.
123. Тарасова К. В. Онтогенез музичних здібностей. М.: Педагогіка, 1988. 174 с.
124. Тарківська - Нагиналюк О. Д. Музично-теоретичний та педагогічний аспекти поняття «Музичний ритм». Нова педагогічна думка. № 4. 2012. С. 113–117.
125. Тарківська - Нагиналюк О. Д. Поняття музично-ритмічного чуття: визначення дефініцій. Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України. Вип. 22 (1-2017). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 100–106.
126. Теоретичні проблеми музики ХХ століття: сб. ст. / ред. скл. Ю. Н. Тюлин. М.: Музика, 1978. Вип. 2. 512 с.
127. Теплов Б. М. Збірка праць: в 2 т. Т. 1. М.: Педагогіка, 1985. 328 с.
128. Теплов Б. М. Психологія музичних здібностей. М-Л: АПН РСФСР, 1947. 335с.
129. Теряєва Л. А. Формування методичної компетентності на заняттях з хорового диригування: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2019. 259 с.
130. Тимакин Є. М. Виховання піаніста. Методичні посібники вид. 2-е. М.: Сов. композитор. 1989. – 143 с.
131. Торичная С. И. Пізнання музичних здібностей студентів в процесі педагогічного навчання. Кишинів: Штиинца, 1989. 123 с.
132. Трофимчук О. І. Школа колективного музикування. Рівне, 1993. 146 с.
133. Тюлин Ю. Н., Привано Н. Г. Навчання з гармонії. М: Музика, 1966. 223 с.
134. Тютюнникова Т. Э. Ви́де музику і танцювати вірші... Творче музикування, імпровізація і закони сьогодення. М: Едиториал УРСС, 2003. 264 с.

135. Уманець В. Чуття ритму – першооснова музичного розвитку дітей. Музика в школі. 1977. Вип. 4. С. 48–57.
136. Фейнберг С. Е. Піанізм як мистецтво. М: Музика, 1965. 515 с.
137. Филипчук М. С. Мета і зміст навчально-виховної та творчої роботи в аматорському естрадному музичному колективі. Мистецтво у духовному відродженні України: традиції, новації і перспективи: зб. матеріалів. Рівне: Волинські обереги, 2004. С. 199.
138. Форми і методи роботи з самодіяльним оркестром народних інструментів: методичні рекомендації для студентів культурно-просвітницького факультету інституту культури по спеціальності «Керівник самодіяльного оркестрового колективу» / скл. ст. пр. А. Ф. Степанов. Рівне: РГІК Міністерство Культури, 1987. 19 с.
139. Хлебнікова О. В. Формування досвіду музично-виконавської діяльності у студентів вузів культури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. Київ, 2001. 200 с.
140. Холопова В. Н. Питання ритму в творчих композиторів першої половини ХХ століття. М: Музика, 1971. 304 с.
141. Холопова В. Н. Музичний ритм. Почерк. М: Музика, 1980. 70 с.
142. Художня самодіяльність на сучасному етапі. Київ: Наукова думка, 1977. 256 с.
143. Ципін Г. М. Навчання гри на фортепіано: навчальний посібник для студентів пед. ін-тов по спец. № 2119 «Музика і спів». М: Просвіта, 1984. 176 с.
144. Ципін Г. М. Про читання з листа в практичній діяльності вчителя музики. Музичне виховання в школі: сб. ст. / скл. О. Апраксина. Вип. 8. М: Музика, 1972. С. 111–123.
145. Чижик І. До питання про ладо ритмічний процес у сучасній музиці //Українське музикознавство. – К.: Музична Україна, 1977. — Вип. 12 – С. 108 – 116.
146. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор, 2004. 639 с.
147. Штокгаузен К. Ритмічні каданси у Моцарта. Українське музикознавство. Київ: Музична Україна, 1975. Вип. 10. С. 220–269.

148. Шуман Р. Життєві правила для музикантів. Збірка статей про музику. М, 1956. 360 с.
149. Щапов А. П. Фортепіанна педагогіка. М: Сов. Р, 1960. 169 с. 150. Енциклопедія професіонального навчання: в 3-х т. 1 / под ред. С. Я. Батишева. М: АПО, 1998. 568 с.
151. Юцевич Ю. Є. Музыка: Словник-довідник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. 352 с.
152. Яворський Б. Конструкція мелодичного процесу. Структура мелодії. М: ГАХН, 1929. 94 с.
153. Яковенко Л. П. Ансамблеве музикування як важлива складова професійної підготовки майбутнього вчителя музики. Оновлення змісту і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць / М. С. Янцур, І. Д. Бех, А. М. Воробйов та інш.; гол. ред. І. М. Хом'як. Рівне: РДГУ, 2003. С. 83– 87. 1